

Goran Radosavljević - CEVES

Ima li Srbija kvalitetnu radnu snagu?

Šta se podrazumeva pod „kvalitetnom“ radnom snagom? Najopštija definicija bi bila da je to radna snaga koja poseduje kvalifikaciju (stručnu spremu) i veštine koje odgovaraju potrebama privrede u kratkom i srednjem roku. Znači, nije dovoljno samo da imate školovanu radnu snagu, već je potrebno da na tržištu postoji tražnja za određenim stručnim profilom kao i da se obrazovanje prilagođava potrebama privrede u budućnosti. Primera radi, pre tridesetak godina, postojala je velika tražnja za stručnjacima iz sektora industrije (pogotovo mašinske) jer je ta grana proizvodila više od polovine BDP-a u gotovo svim zemljama u svetu. Krajem XX i početkom XXI veka, sektor usluga je potpuno preuzeo primat u učešću u BDP-u, tako da se tražnja na tržištu rada pomerila ka stručnjacima iz ovih oblasti. Takođe, nije dovoljno da radna snaga poseduje samo znanje, već i veštine za obavljanje određenog posla. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka, velika preduzeća u bivšoj Jugoslaviji imala su razvijeni sistem stručnih praksi učenika. Krahom privrede 90-ih godina i propadanjem velikih privrednih sistema sa jedne strane, kao i strategijom Srbije okrenute prema razvoju malih i srednjih preduzeća koja nemaju dovoljno interesa ni sredstava, ovaj vid stručnog osposobljavanja je gotovo nestao.

Nekad i sad

Kao jedna od komparativnih prednosti, koja se u Srbiji na početku tranzicije vrlo često naglašavala je jeftina, visoko kvalifikovana radna snaga. Opšte je mišljenje da je sistem obrazovanja na prostorima bivše Jugoslavije, koji je insistirao na širini znanja, a ne na uskoj specijalizaciji, omogućio našim ljudima da se u zemlji, a pogotovu u inostranstvu veoma brzo i lako prilagode na različite poslove. Međutim, nije do kraja razjašnjeno da li školovanje doprinelo tome ili su 90-ih godina prošlog veka prostor bivše Jugoslavije napustili najkvalitetniji stručnjaci (uglavnom mladi koji su bežali od vojne obaveze ili bede) koji su u datim okolnostima morali da budu „prilagodivi“.

Veliki razvoj sektora usluga od 2001. godine, pre svega telekomunikacija i finansijskih usluga, kao i dolazak stranih firmi koje su podigle standard kvaliteta radne snage, uslovili su da se stvori još veći jaz između ponude i tražnje za radnom snagom u Srbiji. Kako je obrazovna struktura za ove sektore bila nepovoljna, oni su čak bili prinuđeni da u prvo vreme zapošljavaju i radnike koji ne zadovoljavaju potrebne kriterijume i da ulože u skupe trening programe (primer banaka tokom 2002. i 2003. godine). Obrazovna struktura (naročito srednjeg obrazovanja) se u zadnjih par godina poboljšala, ali ona i dalje nije u skladu sa tražnjom. Primera radi, od 17.000 upisanih srednjoškolaca 2005. godine na teritoriji Beograda (bez gimnazija), u 10 najatraktivnijih škola konkurisalo je od 5 do 8 đaka na jedno slobodno mesto (Tabela 1).

Tabela 1. Tražnja za srednjim školama u Beogradu, 2006.

Rang	Opština	Naziv škole	Mesta u školi	Konkulisalo	Broj želja na 1 mesto u školi
1	Savski venac	Ugostiteljsko-turistička škola	300	2467	8,22
2	Stari grad	Prva ekonomska škola	264	1865	7,06
3	Stari grad	Pravno-birotehnička škola „9. maj”	246	1695	6,89
4	Zvezdara	Farmaceutsko-fizioterapeutska škola	160	1004	6,28
5	Novi Beograd	Politehnička akademija – Srednja turistička škola	210	1251	5,96
6	Zemun	Ekonomska škola „Nada Dimić”	168	867	5,16
7	Palilula	Srednja tehnička PTT škola	210	1065	5,07
8	Voždovac	Druga ekonomska škola	342	1599	4,68
9	Zemun	Pravno-birotehnička škola „Dimitrije Davidović”	168	776	4,62
10	Savski venac	Medicinska škola „Beograd”	360	1643	4,56

Izvor: *Upis đaka u srednje škole na teritoriji grada Beograda za školsku 2005/2006. godinu*, Zavod za informatiku i statistiku, Grad Beograd

Interesantno je primetiti da među prvih deset najatraktivnijih škola nema ni jedne tehničke škole. Sa druge strane, svega 14% srednjoškolaca je uspelo da se upiše u najtraženije škole u Beogradu. Struktura upisa u srednje škole u Srbiji je u školskoj 2005/06. bila sledeća:

- Tehničke škole (mašinska, elektro, građevinska, hemijska...) – 28,7%
- Gimnazija – 23,7%
- Ekonomija, pravo i administracija – 11,7%
- Poljoprivreda i šumarstvo – 9,2%
- Trgovina i usluge – 9,2%
- Zdravstvo i socijalna zaštita – 7,4%

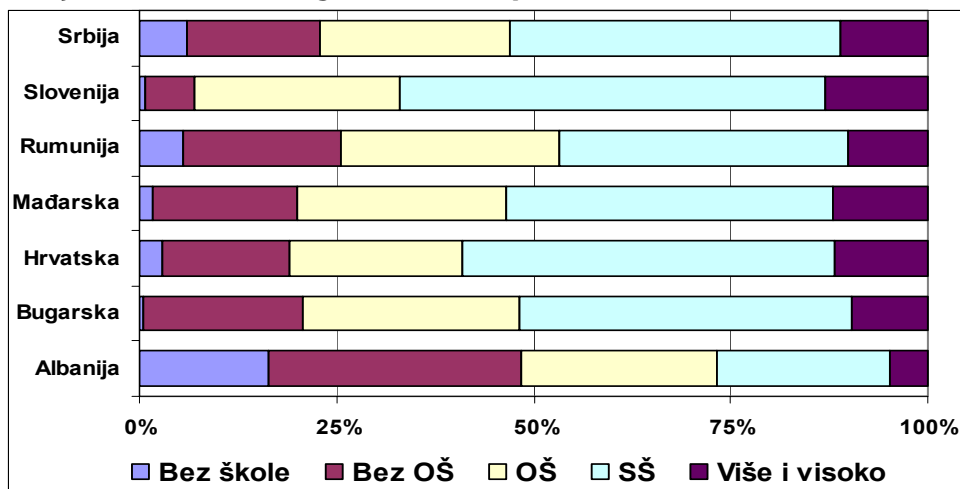
Stiče se dakle utisak da se obrazovni sistem nije prilagodio željama srednjoškolaca, ali ni potrebama privrede. Ostaje otvoreno pitanje da li reforma obrazovanja treba da ide u pravcu da se svima omogući da upišu šta žele, a da tržište zatim proceni da li je i koliko koje zanimanje atraktivno. Najnovije istraživanje sektora usluga sprovedeno u Beogradu od strane FREN/CEVES tima pokazalo je između ostalog da preduzeća koja se bave uslugama nemaju previše problema da dođu do zaposlenih sa odgovarajućim znanjem.¹ Ipak, ako se u obzir uzmu samo firme sa preko 7 zaposlenih, istraživanje je pokazalo da postoji određeni višak tražnje za kvalifikovanim radnicima iz oblasti marketinga, ljudskih resursa, projektnih menadžera i dr. Takođe, postoje manji problemi da se dođe do kvalitetnih kadrova iz oblasti finansija, odnosa sa javnošću, programera i administratora baza podataka, kao i pravnika specijalizovanih za privredno pravo.

Poređenje sa regionom

Srbija se u poređenju sa obrazovnom strukturom zemalja u regionu nalazi u sličnoj poziciji. Najviše je stanovnika sa završenom srednjom školom (42%) dok je procenat stanovništva bez škole najviši u regionu (posle Albanije). Oko 47% stanovništva u Srbiji ima maksimalno osnovnu školu, dok je svega 6,5% fakultetski obrazovanih.

¹ Report on Survey Results, „Understanding Belgrade Services Sector“, FREN/CEVES, January 2007

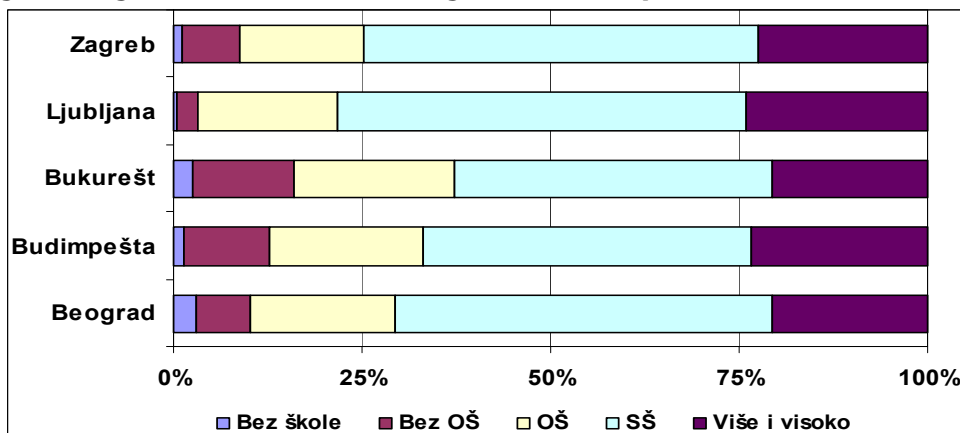
Grafikon 1. Stanovništvo preko 15 godina starosti prema stepenu obrazovanja u nekim zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope

Izvor: Zavodi za statistiku navedenih zemalja

Stanje je nešto bolje kada poredimo obrazovnu strukturu Beograda sa istom u glavnim gradovima zemalja u regionu (Grafikon 2). Oko 28% stanovništva ima osnovnu školu i manje, dok je taj procenat u Bukureštu, Budimpešti i Tirani daleko veći. Procenat stanovništva koji ima srednju školu i više je među najvećim u regionu.

Grafikon 2. Stanovništvo preko 15 godina starosti prema stepenu obrazovanja u nekim glavnim gradovima Centralne i Jugoistočne Evrope

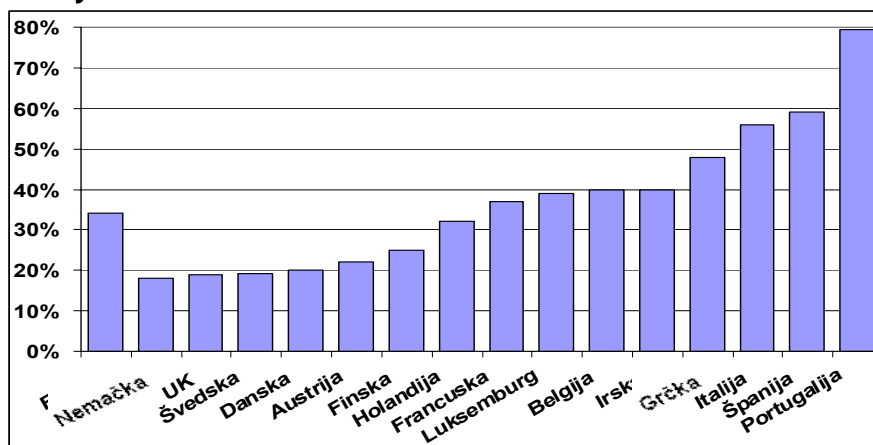

Izvor: Zavodi za statistiku navedenih zemalja

Međutim, ako se u obzir uzme samo radno sposobno stanovništvo obrazovna struktura je nešto povoljnija. Oko 2,4% stanovništva između 15-64 godine nemaju nikakvo obrazovanje, dok 12% stanovništva nema završenu osnovnu školu. Na regionalnom nivou međutim postoji velika razlika. Dok se procenat stanovništva sa nezavršenom osnovnom školom u centralnim beogradskim opštinama kreće od 1-3%, taj procenat je između 31-34% u opštinama Vladimirci, Koceljeva, Ražanj, Bojnik i Osečina. Ipak, preko 60% stanovništva ima srednju školu i više. Taj procenat je daleko veći u centralnim beogradskim opštinama (81-87%), dok je na primer u opštinama Malo Crniće i Žabari procenat stanovništva koji ima srednju školu i više

respektivno 25% odnosno 29%. Dakle, procenat stanovništva između 15-64 godina koji nema srednju školu u Srbiji je oko 40%, dok je prosek Evropske Unije (EU25) u 2004. godini bio oko 32%.² sa druge strane u EU15, procenat stanovništva između 25 i 64 godina, koji ima manje od srednje škole kreće se od 18% u Nemačkoj do čak 80% u Portugalu (Grafikon 3).

Grafikon 3. Procenat stanovništva između 25-64 godina sa obrazovanjem nižim od srednje škole

Izvor: Commission of the European Communities, Septembre 2006

Obuhvat obrazovnim sistemom u Srbiji

Obuhvat svim nivoima školstva je u zadnjih 5-6 godina povećan. Najviše je povećan obuhvat predškolskim obrazovanjem (38,6% u 2005. godini) i srednjom školom (sa 64,4% u školskoj 1999/00 na 77% u školskoj 2004/05). Takođe, od 2001. godine raste broj studenata koji upisuje i završava višu školu ili fakultet. Međutim, taj rast možemo povezati i sa sve većim brojem novoosnovanih fakulteta i viših škola u Srbiji u pomenutom periodu. Najproblematičnija situacija je u delu obrazovanja koji je usmeren na doškolavanje i prekvalifikaciju, tzv. dopunske škole. Broj osnovnih škola za odrasle je između 1986. i 2005. godine smanjen sa 80 sa svega 16 škola dok je obuhvat opao skoro duplo. Iako je broj srednjih škola za odrasle i obuhvat porastao u istom periodu, obuhvat je i dalje mali uzimajući u obzir veliki broj radnika koji je ostao bez posla 90-ih godina prošlog veka, a čija kvalifikacija najčešće ne odgovara potrebama tržišta. Prekvalifikacija radnika se pokazala kao jedan od efikasnih načina za rešavanje visoke nezaposlenosti u tranzicionim zemljama, tako da bi trebalo više pažnje posvetiti ovom problemu.

² Commission of the European Communities, „Efficiency and equity in European education and training systems“, COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL AND TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, Brussels, September 2006.

Tabela 2. Obuhvat stanovništva dopunskim školama u Srbiji

Školska godina	Broj	Ukupno učenika	% žena
OŠ za odrasle			
1986/87	80	4,277	38
2004/05	16	2,826	35
Srednje stručne škole			
1986/87	70	14,303	63
2004/05	96	20,225	61

Izvor: *Statistički godišnjak, RZS, 2006. godina*

Podaci pokazuju da je obuhvat srednjim i visokim nivoom obrazovanja kao i sama obrazovna struktura povoljnija u razvijenijim regionima. Postoji dakle visok stepen korelacije između obrazovne strukture stanovništva i razvijenosti opštine. FREN-ovo istraživanje razvijenosti opština u Srbiji pokazalo je da preko 65% opština sa najboljom obrazovnom strukturom stanovništva (najveći procenat stanovništva sa srednjom školom i više, a najmanji procenat bez škole) spada među 30 materijalno najrazvijenijih opština u Srbiji. Sa druge strane, oko 80% opština sa najlošijom obrazovnom strukturom stanovništva je među 30 materijalno najnerazvijenijih opština u Srbiji.

Isto istraživanje nije međutim pokazalo da postoji visok stepen korelacije između obrazovne strukture stanovništva i kvaliteta škola u opštini. Oko 50% opština sa najboljom obrazovnom strukturom stanovništva je među 30 opština u Srbiji sa najkvalitetnijim školama. Međutim, svega 30% opština sa najnekvalitetnijim školama ima najlošiju obrazovnu strukturu stanovništva. Korelacija dakle postoji, ali zaključak je da kvalitet škola nije presudan za obrazovnu strukturu stanovništva.

Zaključna razmatranja

Iz prethodne analize možemo izvesti nekoliko vrlo bitnih zaključaka, od kojih će u budućnost zavisiti održivi razvoj Srbije. Pre svega, tvrdnja da je veliki broj visokoškolovalane jeftine radne snage naša komparativna prednost nije u potpunosti tačna. Istina je da imamo veliki procenat radno sposobnog stanovništva sa najmanje srednjim nivoom obrazovanja u poređenju sa zemljama u regionu i sa evropskim prosekom. Međutim, ta radna snaga niti je jeftina (u poređenju sa Kinom i Indijom na primer), niti je mnogobrojna. Najveći problem je međutim taj što obrazovna struktura (pre svega srednjoškolska) trenutno ne odgovara potrebama privrede.

U poređenju sa zemljama u okruženju, nalazimo se na samom dnu (pre Albanije) kada je reč o obrazovnoj strukturi stanovništva. Situacija je nešto povoljnija kada se poredi samo obrazovna struktura glavnih gradova jer se Beograd nalazi na drugom mestu u regionu. Obrazovna struktura se, slično kao u zemljama EU, u zadnjih nekoliko godina poboljšala, kao i obuhvat srednjim i visokim nivoom obrazovanja.

Ako posmatramo samo obrazovnu strukturu radno sposobnog stanovništva situacija je nešto bolja. Ipak, još uvek 15% stanovništva od 15-64 god. nema nikakvo obrazovanje (čak ni osnovnu školu), dok je svega 7% radno sposobnog stanovništva fakultetski obrazovano.

Postoji takođe velika regionalna razlika u obrazovnoj strukturi stanovništva, koja se u velikoj meri poklapa sa materijalnim stanjem opština. Sa druge strane, kvalitet škola nije opredeljavajući faktor za stepen obrazovanja stanovništva